

NIKOLA TATALOVIĆ¹
Filozofski fakultet, Novi Sad

GADAMEROVA HERMENEUTIČKA ONTOLOGIJA

Sažetak: Rad nastoji da pokaže da je Gadamerovu izgradnju filozofske hermeneutike moguće razumeti jedino s obzirom na ono mesto na kome se ona pokazuje kao hermeneutička filozofija. Jedino ukoliko se ona misli kao hermeneutička ontologija iskustvo umetničkog dela i povesti pokazuju se formama hermeneutičkog iskustva kao samog ljudskog iskustva. U protivnom se Gadamerova misao svodi na teoriju koja insistira na konačnosti razumevanja kao na nečemu što onemogućava spoznaju same stvari, a ne kao na same uslove mogućnosti spoznaje, načina na koji jeste sama stvar. Time se zapravo nevažava spekulativna struktura jezika na kojoj Gadamer insistira, zanemaruje se samoprikazivački karakter bitka.

Ključne reči: hermeneutika, ontologija, jezik, bitak, umetnost, povest

Istina i metoda, glavno delo Hansa-Georga Gadamera, koje se sa pravom može smatrati klasičnim delom moderne hermeneutike, već od svojih prvih recepcija predstavljalo je predmet suprostavljenih mišljenja.² Bilo da je reč o pozitivnoj recepciji ili pak o kritičkom neslaganju sa Gadamerovom hermeneutikom, čini se da je u većini slučajeva delo čitano u smislu *ili istina ili metoda*. Polazeći od tako shvaćenog smisla Gadamerovog nastojanja izgradnje filozofske hermeneutike, *Istina i metoda* se sa jedne strane čitala kao odbrana “sveta života” nasuprot dominaciji nauke i tehnologije, kao ona koja poziva na dijalog, te zastupa demokratske vrednosti, dok je sa druge strane

1 e-mail adresa autora: nikolatata@gmail.com

2 Prvobitni naslov glasio je *Filozofska hermeneutika*, ali kad je Gadamer isti predložio izdavaču, izdavač je odgovorio sa: “Šta je to?” (Gadamer, Hans-Georg, “Autobiographical Reflections”, u *The Gadamer Reader*, translated by Richard E. Palmer, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 2007., str. 3-40, 20). Habermas pak navodi da je nakon odbijanja prvobitnog planirani naslov bio *Verstehen und Geschehen*, ali pri tom ne objašnjava kako je došlo do konačnog naslova (Habermas, Jürgen, “After Historicism, Is Metaphysics Still Possible? On Hans-Georg Gadamer's 100th Birthday”, u *Gadamer's Repercussions: Reconsidering Philosophical Hermeneutics*, ed. By Bruce Krajewski, University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 2004., str. 15-20, 15). Svi citati dela čiji su naslovi navedeni na engleskom jeziku dati su u prevodu autora rada.

napadana kao ona koja uvodi potpuni relativizam u svet duhovnih nauka, ili pak kao ona koja, rehabilitacijom autoriteta i predrasuda, zastupa konzervativizam ili tradicionalizam, odnosno sprečava mogućnost svakog kritičkog mišljenja. Ono što leži u osnovi ovog neslaganja je, čini se, neka vrsta nesporazuma sa samom *Istinom i metodom*. Naime, zajedničko tlo i jednog i drugog pristupa kao da zanemaruje značaj trećeg dela studije koji govori o ontološkom obratu hermeneutike. Upravo na ovo zanemarivanje upućuje Đani Vatimo tvrdeći da se zapravo u trećem delu odigrava svojevrsna *ontološka revolucija*, odnosno da je nužno, ukoliko se zasnivanje hermeneutike želi konsekventno sprovesti, napustiti ideju bića nezavisnog od interpretacije kao načina njegovog samoprikazivanja. Tako se, smatra Vatimo, zapravo Gadamerova filozofska hermeneutika “pojavljuje više, a možda i sa one strane namera autora, kao *ontološka hermeneutika*, ili čak , a možda i pre, kao *hermeneutička ontologija*.”³

Čini se da je moguće izbeći gore navedena suprostavljena shvatanja *Istine i metode* jedino ukoliko se ona misli kao radikalno zasnivanje hermeneutike – kao hermeneutička ontologija. U protivnom se Gadamerova misao svodi na teoriju koja insistira na konačnosti razumevanja kao na nečemu što onemogućava spoznaju same stvari, a ne kao na same uslove mogućnosti spoznaje, načina na koji jeste sama stvar. Time se zapravo nevažava spekulativna struktura jezika na kojoj Gadamer insistira, zanemaruje se samoprikazivački karakter bitka.

Nastojanje ovoga rada je određeno sleđenjem jedne takve mogućnosti zasnivanja hermeneutičke ontologije. Sleđenje te mogućnosti započinjemo upravo sa preovlađujućom predstavom smisla Gadamerove filozofske hermeneutike, koju najsažetije i najpotpunije iznosi Folkman-Šluk u tekstu posvećenom Hajdegerovoj egzistencijalnoj hermeneutici:

Ni Diltaj svojom hermeneutikom nije imao ništa drugo na umu do nacrt logike duhovnih nauka. A kad H. G. Gadamer u svojim studijama o hermeneutici pod naslovom *Istina i metoda*, potpuno orijentisanim na umetnost i duhovne nauke, razumevanje uzima kao univerzalni fenomen, onda mu to polazi za rukom (neizgovorenim) vraćanjem na temeljnu strukturu LOGOS-a, označavanja nečega kao nečega. Pošto se, dalje, razumevanje jezički artikuliše kao logos, upravo zato je jezik glavna tema hermeneutike. Stoga stav koji je Gadamer sve više zaoštravao: mi ljudi živimo iz jezika, ponavlja suštinsko određenje čoveka koje su utvrdili Grci, prema kome je čovek živo biće koje, kao čovek, živi iz jezika. Da

3 Vattimo, Gianni, “Gadamer and the Problem of Ontology”, u *Gadamer’s Century, Essays in Honor of Hans-Georg Gadamer*, edited by Jeff Malpas, Ulrich Arnsward, and Jens Kertscher, The MIT Press, Cambridge, London, 2002., str. 299-306, 300

se Gadamer u svojim studijama o hermeneutici poziva i na Hajdegerovo *Bivstvo i vreme*, to ne treba da navede na obmanu da ta hermeneutika jedva da ima nekakve veze s egzistencijalnom hermeneutikom *Bivstva i vremena*. Jer, Hajdeger u *Bivstvu i vremenu* suštinu čoveka ne misli kao ono živo biće koje svoj ljudski život živi iz Logos-a, nego je misli egzistencijalno-hermeneutički.⁴

Ovo zapažanje Folkman-Šluka iznosi praktično sve ključne momente Gadamerove filozofske hermeneutike, ali način na koji su oni ovde razumljeni, čini se, ne pogađa smisao Gadamerovog nastojanja. Ono pre poziva na promišljanje sledećih pitanja:

1. Da li Gadamerova hermeneutika jedva da ima veze sa Hajdegerovom egzistencijalnom hermeneutikom?
2. Da li je Gadamerova hermeneutika potpuno orijentisana *na* umetnost i duhovne nauke?
3. Da li se ono što Gadamer misli pod jezikom može razumeti vraćanjem Grcima?

Da li Gadamerova hermeneutika “jedva da ima veze” sa Hajdegerovom egzistencijalnom hermeneutikom ovde mora ostati otvoreno pitanje.⁵ Ono što nam se čini sigurnim je da, bez obzira na pitanje “vernosti” Hajdegerovoj misli, Gadamerova misao u potpunosti zavisi od osnovnih Hajdegerovih uvida: razumevajućeg egzistiranja i njegove kružne ustrojenosti, shvatanja fenomena, umetničkog dela, povesti, između ostalog.⁶ Bez ovih Hajdegerovih suštinskih uvida nemoguće je zamisliti Gadamerovu misao. Oni su otvorili prostor razvoju Gadamerove filozofske hermeneutike, koja je u tom novootvorenom području nastojala da sledi vlastiti interes i vlastite mogućnosti.

Prethodno rečeno vidi se i na temelju toga što *Istina i metoda* ne nudi nikakvo

4 Karl-Hajnc Folkman-Šluk, “Egzistencijalna hermeneutika u Hajdegerovom *Bivstvu i vremenu* i zaokret”, preveo Danilo Basta, u *Rani Hajdeger. Recpcija i kritika bitka i vremena*, str. 161-174, 161-2

5 Habermas drži da se Gadamerovo veliko postignuće sastoji u tome što je sleđenjem Hajdegera misao istog promovisao produktivno i na razumljivoj osnovi, čineći istu pristupačnijom. Tako Habermas sav Gadamerov napor određuje kao “urbanizaciju Hajdegerove provincije” (Habermas, Jürgen, “Hans-Georg Gadamer: Urbanizing the Heideggerian Province”, u *Philosophical-Political Profiles*, translated by Frederick G. Lawrence, MIT Press, Massachusetts, 1983., str. 189-198, 190). Međutim, da li ono *kako* mišljenja i govorenja stoji nezavisno od onoga šta, i da li je približavanje publici ono što u cellini određuje Gadamerovo delo? Ovde to mora ostati otvoreno, ali je sigurno da “urbanizacija” nije odgovor.

6 Gadamer *Istinu i metodu* vidi pokušaj određenja “unutar hermeneutičke svesti same” Hajdegerove linije istraživanja nakon *Kehre* (Gadamer, Hans-Georg, “On the Problem of Self-Understanding”, u *Philosophical Hermeneutics*, translated by David E. Linge, University of California Press, Berkeley Los Angeles London, 1976., str. 44-58, 50).

učenje o metodi u smislu pravilila (kanona) postupka tumačenja, niti pruža bilo kakvu “teoriju istine”. Tu se hermeneutika misli mnogo radikalnije - kao “osnovni uvid u to šta mišljenje i znanje znače za ljudska bića u njihovom praktičkom životu, čak i ako se koristimo naučnim metodama”.⁷ A takav uvid zahteva pristup fenomenu razumevanja na bitno drugačijoj osnovi nego što je to bio slučaj u onome što Gadamer naziva “tradicionalnom hermeneutikom”, pristup koji ujedno nastoji da prevlada novovekovni pojam nauke. Novovekovnu nauku, po Gadameru, karakteriše sužavanje širine i neodređenosti jezičke arikulacije našeg iskustva sveta. To sužavanje počiva na pojmu metode i njemu pripadnom pojmu objektivnosti, koji izražava stav da ono što nije predmet naučne metode nije, niti može biti predmet mišljenja. Na taj način se događa nešto što je za Gadamera od odlučujuće važnosti, naime, zanemaruje se jezičko predrasumevanje sveta, zaboravlja se osnov svakog pa i naučnog mišljenja, te se nedostatak novovekovne nauke, a najvećim delom i novovekovne filozofije, pokazuje ujedno i kao nedostatak ljudskog samorasumevanja. Taj nedostatak, po Gadameru, moguće je ukloniti jedino radiklanom sumnjom u samosvest kao princip filozofije i “vraćanjem” Grcima od kojih se može naučiti da filozofija mora sebe zasnivati na primordijalnom iskustvu sveta postignutim kroz pojmovnu i intuitivnu moć jezika kojim živimo.⁸

Temeljna sumnja u legitimnost samosvesti, kao ono što se već uvek mora imati u vidu ukoliko se želi oceniti značaj, zadatak i granice hermeneutike, događa se, po Gadameru, sa Ničeovom filozofijom koja inicira novi, ontološki pojam interpretacije, koji sa sobom nosi dva ključna momenta za izgradnju hermeneutičke filozofije. Kao prvo, ovako

7 Gadamer, Hans-Georg, „From Word to Concept: The Task of Hermeneutics as Philosophy“, translated by Richard E. Palmer, in *Gadamer's Repercussions: Reconsidering Philosophical Hermeneutics*, ed. By Bruce Krajewski, University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 2004., str. 1-14, 5

8 “I sam naučio od Hajdegera da moramo ‘ponoviti’ filozofiranje Grka nakon što smo odbacili *fundamentum inconcussum* filozofije na kojoj je Hegel napisao svoju istoriju filozofije i neokantovci svoju istoriju problema, rečju, *samosvest*” (Gadamer, Hans-Georg, “Autobiographical Reflections”, str. 10). Svoj zadatak Gadamer određuje kao “kritiku idealizma i metodologizma ere kojom je dominirala epistemologija” (“Text and Interpretation”, u *The Gadamer Reader*, translated by Richard E. Palmer, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 2007., str. 156-191, 158). Da Gadamerovo vraćanje počecima zapadnog mišljenja nije nikakva restauracija vidi se i iz sledeceg: “Biti-početan ukazuje na nešto što još nije određeno u ovom ili onom smislu, što još nije određeno u pravcu ovog ili onog kraja i što još nije određeno ovom ili onom prikazu. To znači da su mogući mnogi nastavci...”, početak je, nastavlja Gadamer na sledećoj strani, virtualnost a ne potencionalnost, “...jer je potencionalnost uvek mogućnost određene realne stvarnosti dok je virtualnost otvorena u smislu usmerenosti prema neodređenoj budućnosti” (Gadamer, Hans-Georg, *Početak filozofije*, s nemačkog preveo Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2007., str. 19-20)

shvaćenim pojmom interpretacije napušta se ideja mogućnosti izvođenja, proračuna neke činjenice iz svih njenih uslova, a nasuprot tome pod interpretacijom se misli “samo približavanje, samo pokušaj, plauzabilan i plodan ali, jasno nikada konačan”.⁹ Kao drugo, i ono odlučujuće, interpretacija više nije jedan od načina odnošenja čoveka spram sebe ili sveta, već sam način na koji čovek jeste - ljudsko egzistiranje je tumačeće egzistiranje. Ničeanški impuls koji obezbeđuje uslov univerzalnosti hermeneutičkog iskustva, po Gadameru, temeljno razvija tek Hajdeger u svom ranom mišljenju izgradnjom *hermeneutike faktičnosti* (*Hermeneutik der Faktizität*), kojom, nasuprot Huserlovoj fenomenološkoj ontologiji suština, postavlja paradoksalni zadatak eksplikacije “neizrecive” dimenzije egzistencije. Time Hajdeger dostiže tačku na kojoj se u potpunosti napušta instrumentalni smisao hermeneutičkog fenomena, kao u osnovi metodološkog, i zadobija smisao hermeneutičkog kao ontološkog fenomena, gde je razumevanje ono što konstituiše bitak-u-pokretu egzistirajućeg ljudskog bića.

Hajdegerova hermeneutika faktičnosti pokazuje da je razumevanje temeljan način bitka tubitka kao bitka-u-svetu - fundamentalni egzistencijal. Razumevanje nije jedna vrsta spoznaje među drugima, koja bi bila svojstvena duhovnim naukama nasuprot objašnjenju, čak i tako shvaćeno razumevanje “mora biti skupa s ovim interpretirano kao derivat primarnog razumljenja, koje uopće sukonstituira bitak Tu”.¹⁰ Čovek već uvek (egzistencijelno) razumeva, uvek već boravi u izvesnoj izloženosti vlastitog bitka.¹¹ Za razliku od načina na koji postoje sva druga bića, čovek je biće kome se u njegovom bitku radi o tom bitku samom.¹² Razumevanje ima takvu formu da ono što je predmet razumevanje jeste konstitutivna forma samog razumevanja. Ono na šta se odnosi razumevanje jeste bitak, ali to odnošenje nije na bilo kakav način već na način jednog moći-biti. Razumevanje odnoseći se na jedno moći-biti i samo jeste jedan način toga biti, ne jedna sposobnost, već povlašćeni način čovekovog biti. Čovekovo biti je takvo da „uvijijek mora biti svoj bitak kao svoj”¹³, razumevajući sebe iz vlastite egzistencije i

9 Gadamer, Hans-Georg, „Hermeneutika kao praktička filozofija“, u *Um u doba nauke*, prevela Suzana Spasić, Plato, Beograd, 2000., str. 50-69, 63

10 Hajdeger, Martin, *Bitak i vrijeme*, preveo s nemačkog Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb, 1985, str. 162

11 “...prosječno i maglovito razumijevanje bitka jeste fakt.” (*Isto*, str. 5)

12 “On se, naprotiv, ontički odlikuje time što se tom biću u njegovom bitku radi o samom tom bitku. Ali tada tom ustrojstvu bitka tubitka pripada, da se on u svojem bitku odnosi prema tom bitku kao bitak... Ontička je osobenost tubitka u tome, da on *jest* ontološki” (*Isto*, str. 12).

13 *Isto*, str. 13

određujući vlastitu egzistenciju polazeći od njenog razumevanja. Tubitak je specifičan način na koji čovek jeste - on je kod bitka, pri bitku, bitak je za njega otklučen, bitak je za njega tu.¹⁴ Razumevanje se ne odigrava u čovekovoju spoznajnoj dispoziciji, već u načinu na koji jeste. Razumevanje se na taj način ne pokazuje kao ono koje se naprosto sastoji i iscrpljuje u stavovima o svetu, o unutarstvski postojećem, nego u sebe već uvek uključuje svet, odnosno bitak-u-svetu.¹⁵ Razumevanjem je već uvek saprisutan svet, bez koga se ne bi mogla razumeti ni jedno unutar-svetsko. Međutim, razumevanje ne „nosi“ sobom samo svet, već i način tubitka kao bitka-u-svetu. Na taj način razumevanje sveta je uvek samo-razumevanje.

Pod ovim samoodnošenjem ne treba misliti samoodnošenje transcendentalnog ega, već način na koji se tubitak odnosi spram vlastite egzistencije, način na koji jeste: “Bitak *o kojemu* se u tom biću uvijek radi u njegovoju bitku uvijek je moj”.¹⁶ To da se “tom biću u njegovom bitku radi *o* samom tom bitku” izražava jednu čisto ontološku relaciju. To znači da tubitak razume sebe u svome bitku, razume sebe kao svoj bitak, i budući da to razumeti znači odnositi se na jedno moći-bitu, onda to da tubitak razume sebe u svom bitku, a time i bitak sam, znači da on ima biti kao svoj.¹⁷ Njegovo biti ne znači ništa drugo do razumeti - biti za čoveka znači razumeti. Razumevanje nije otkrivanje “činjenica”, već se tiče jednog moći-bitu, otkrivanje mogućnosti, jer je i samo jedna mogućnost. A otkrivanje tog moći-bitu nikada nije moguće na temelju nečega “činjeničnog”, unutarstvski postojećeg, čak i kada bismo sve “činjenice” sakupili, jer je tek “datošću” otklučenosti i otvorenost moguća. Razumevanje se time pokazuje kao ono koje pokazuje kako su “činjenice”, stavovi o unutarstvskim postojećem, priručnom, mogući.¹⁸ Razumevanje kao jedno moći-bitu nije mišljeno ni kao logička mogućnost, jer se razumevanje uvek tiče egzistencije. Mogućnost takođe ne znači još-ne-aktualno, jer je tubitak uvek već jedan mogući način egzistiriranja i razumevanja. Tubitak egzistira kao konkretna faktička mogućnost, koja nije izabrana arbitrarno. Tubitak nalazi sebe već uvek u ovim mogućnostima. Mogućnost nije

14 “Tubitak jest, egzistirajući, svoje Tu – to hoće reći naprosto: svijet je ‘tu’; njegov *tu-bitak* jest u-bitak. A ovaj je ujedno ‘tu’, i to kao ono u za volju čega tubitak jeste. U Za-volju-čega je dokučen egzistirajući bitak-u-svijetu, a ta je dokučenost bila nazvana razumljenjem” (*Isto*, str. 163).

15 “Kao Moći-bitu, u bitak jeste svagda Moći-bitu-u-svijetu” (*Isto*, str. 164).

16 *Isto*, str. 47

17 “Biće kojemu se u njegovom bitku radi o samom njemu, odnosi se prema svojem bitku kao prema svojoj najvlastitijoj mogućnosti. Tubitak *jest* vazda svoja mogućnost...” (*Isto*, str. 47)

18 “Priručno susreće unutarstvjeski. Bitak tog bića, priručnost, stoji, prema tome, u nekakvom ontološkom odnosu prema svijetu i svijetovnosti. Svijet je u svakom Priručnom uvijek već ‘tu’. Svijet je a priori sa svakim Sretajućim već otkrit, premda netematski.” (*Isto*, str. 94)

apstraktna misao onoga što bih mogao biti, već su mogućnosti sa nama uvek date i kao takve određuju ono što što unutar njih ima smisla činiti. Ono što ima smisla činiti već je pre-dato razumevanjem konkretnih mogućnosti.

Znanje je na taj način više „znati kako“ nego „znati šta“, i više zahvatanje svetske situacije nego refleksivnost.¹⁹ To što tubitak sebe već uvek nalazi bačenim u neku situaciju nije stvar nekakve svesne odluke, on ne zna sebe isprva, već mu se kao zadatak ispostavlja da sebe nađe, mora znati šta može činiti s obzirom na mogućnosti određene situacijom. Razumevanje kao moći-biti uvek je jedno moći biti određeno situaciono. Mogućnosti nisu vezane za odluke razumevanja, već se tiču projektovanja. Kao *Entwurf*, tubitak nalazi sebe bačenim u svet, i to uvek u konkretnu situaciju - mogućnosti koje su konkretne, određene (*bestimmte*), koje se pokazuju kao granice, kao fakticitet tubitka. Pojedinačne mogućnosti su date datošću mogućnosti same, data celinom razumevanja, a odluka je moguća prethodećim razumevanjem kao onim moći-biti.

Nasuprot epistemološkom pristupu, koji drži da prvo percipiramo stvari kroz mnoštvo njihovih aspekata i nakon toga ih “interpretiramo”, Hajdeger smatra da “interpretacija”, razumevanje nije nešto sekundarno. Nasuprot percepciji kao viđenju određenih aspekata koje predmet kao takav ima, za Hajdegera ono razumljeno uvek već ima strukturu *nečega kao nečega*. Takav primer razumevanja dat je i u hermeneutičom iskustvu čitanja. Kada čitamo tekst mi ne vidimo prvo beli papir sa crnim mrljama i potom konstruišemo smisao. Naprotiv, smisao teksta, i sam tekst, jesu samo kroz razumevanje i tumačenje. Tako se, sledeći Hajdegerove uvide, kod Gadamera tekst i čitanje javljaju kao paradigma hermeneutičkog kruga. Iako Hajdeger nema u vidu primarno posao tumačenja tekstova, njegov pristup problemu razumevanja omogućava promenu paradigme od epistemološkog ka hermeneutičkom shvatanju tumačenja teksta. Kako je čitanje dolaženje do smisla teksta, za Gadamerovu hermeneutiku je značajan i Hajdegerov pojam smisla (*Sinn*). Hajdegerovo određenje smisla omogućí će razvoj Gadamerove filozofske hermeneutike koja će njime napustiti mnoge od problema koji se javljaju u okviru “tradicionalne hermeneutike” unutar koje se smisao shvata kao nešto privatno, unutrašnje, mentalno. Iako Hajdeger nastoji da nam skrene pažnju da je “interpretacija” prisutna u predjezičkim aktivnostima, iz toga ne bi trebalo izvući zaključak da je razumevanje suštinski predlingvističko. Naprotiv, govoreći o duhovnim naukama Hajdeger kaže da je svako razumevanje kružno: „Svako izlaganje, koje treba pribaviti razumevanje, mora da je već razumljeno ono što

19 “U razumijevanju kao egzistencijalu Znano nije neko što, nego je bitak kao egzistiranje. U razumijevanju egzistencijalno leži vrsta bitka tubitka kao Moći-biti.” (*Isto*, str. 163)

valja izložiti²⁰. Ovaj hermeneutički krug na taj način karakteriše svako razumevanje. Izlaganje (predimovina, predvidik i predmnenje) nije nešto drugo od razumevanja, već je kretanje kroz mogućnosti isporučene razumevanjem: „U izlaganju razumljenje ne postaje nešto drugo, nego postaje ono samo“.²¹

Hajdegerova radikalizacija hermeneutike pokazuje kao fundament, nešto što je prethodno zadobijeno, što je uslov mogućnosti izgradnje Gadamerove filozofske hermeneutike, gde hermeneutika nije prosto samo veština tumačenja, već podrazumeva samu strukturu čovekovog bitka-u-svetu.²² Za Gadamera, kao i za Hajdegera, razumevanje je ontološki osnovan način ljudskog bića, i ni u kom smislu “delatnost” subjektivnosti. Hermeneutički krug mora biti mišljen dinamički – on je uvek *dogadjaj*, ali *dogadjaj* se ne može odrediti kao postajanje svesnim nečega kao objekta. Gadamerova misao se ovde u potpunosti slaže sa Hajdegerovom analizom predstrukture razumevanja, koju Gadamer nastoji dalje da artikuliše kroz afirmaciju pojmova predrasuda i autoriteta, fuzije horizonata, dijaloškog karaktera tumačenja, te pripadnosti interpretatora interpretiranom.

Razlika Gadamerovog zasnivanja hermeneutike spram “tradicionalne hermeneutike” jasno se ispoljava i u Gadamerovoj prepisci sa Emiliom Betijem, koji u Gadamerovom zasnivanju hermeneutike vidi još veću opasnost zapadanja u subjektivizam (relativizam) nego što je to slučaj sa Bultmanom. Međutim, da ta polemika zapravo i nije prava polemika, te da oni ne rade na istom zadatku (što je Betijevo mišljenje)²³, vidi se na temelju toga što Beti u osnovi ne vidi radikalnost Gadamerovog zasnivanja hermeneutike kome izgradnja metodologije duhovnih nauka nikada nije bila cilj. Betijevo pitanje ostaje pitanje “tradicionalne hermeneutike” - *kako treba tumačiti*, dok je Gadamerovo pitanje *kako jeste kada razumevamo?* U predgovoru drugom izdanju Gadamer nastoji da ispravi ovo uobičajeno nerazumevanje eksplicitno govoreći o vlastitoj metodi kao onoj koja

20 Isto, str. 173

21 Isto, str. 169

22 Gadamer, Hans-Georg, “Text and Interpretation”, str. 174. Mogućnost izgradnje filozofske hermeneutike na temelju Hajdegerovog uvida u kružnu prirodu razumevanja Gadamer u *Istini i metodi* određuje kao mogućnost da se “*ispravlja samorazumevanje stalno obnavljanog razumijevanja* i da se očisti od neprikladnih prilagođavanja – postupak koji bi, u najboljem slučaju, indirektno donio koristi umješnosti razumijevanja.” (Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, preveo Slobodan Novakov, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978, str. 298). Identično mišljenje iznosi i u “Hermeneutika kao praktička filozofija: “Novi pojam interpretacije i sledstveno tome hermeneutike, koji se ovde pojašnjava, očito prekoračuje granice ma kako univerzalno shvaćene hermeneutičke teorije. U njemu je u stvari sadržan potpuno novi pojam razumevanja i samorazumevanja.” (str. 61).

23 Beti, Emilio, *Hermeneutika kao opšta metoda duhovnih nauka*, prevela s nemačkog Olga Kostrešević, KZNS, 1988, str. 115

se nalazi na “fenomenološkom tlu”²⁴. Gadamerov hermeneutički pristup ima zadatak da *opiše iskustvo* istine, rečju, *dogadaj* istine, koje nije nikakva “teorija istine”. *Istina i metoda* samim tim nema za cilj da obnovi spor oko metode, njen filozofski interes ne leži sa one strane svake metode već u onome *pre* svake metode.

Polazeći Hajdegerove hermeneutike faktičnosti, koja zadržava konačnost čoveka nasuprot beskonačnom zadatku razumevanja i dosezanja istine, Gadamer je unutar Aristotelove praktičke filozofije našao model na kome je moguće zasnovati novo samorazumevanje čoveka, novi pojam znanja koji je s one strane ovladavanja drugim i stranim, i koji potom može pružiti istinski temelj duhovnim naukama u kojima ono bitno nije objektivnost već prethodna veza sa objektom: “Ja bih ideal objektivnog saznanja, uspostavljen etosom naučnosti, za tu oblast dopunio *idealom učestvovanja*, uzimanja udela u suštinskim svedočenjima ljudskog iskustva onakvim kakva su se izrazila u *umetnosti i istoriji*. U duhovnim naukama to je pravi kriterijum za unutrašnju vrednost ili beznačajnost njihovih učenja.”²⁵ Ideal učestvovanja koji Gadamer predlaže u osnovi spaja Hajdegerovu misao tubitka kao razumevajućeg bitka-u-svetu i Aristotelovu praktičku filozofiju unutar koje je takođe prisutna kružna struktura razumevanja stvari praktičkog, i gde je razumevanje uvek samorazumevanje.²⁶ Pored prethodnog, Aristotelova praktička filozofija pruža uzor nauke koja bi već uvek polazila od *sadržinskih pretpostavki* ovde i sada življenog života, a upravo u tome leži razlog zašto se Gadamer polazeći od Hajdegerove “strukturalne” analize okreće “sadržaju” povesti i umetnosti.²⁷ Aristotelova praktička filozofija takođe ukazuje na “moralni” aspekt razumevajućeg odnosa, gde je ono što se nastoji razumeti Drugo koje našem razumevanju prilazi *zahtevom* da bude čuto. Iz svega prethodno rečenog sledi ideja *pripadnosti interpretatora interpretiranom* kao osnovni princip hermeneutičke filozofije.

Princip *pripadnosti interpretatora interpretiranom* upućuje na to da pojam

24 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 18

25 Gadamer, Hans-Georg, “Problemi praktičkog uma”, u *Um u doba nauke*, str. 193-204, 197-8 (*kurziv naš*)

26 “Ovo je bilo od posebne važnosti za mene, jer je predstavljalo podsticaj koji mi je omogućio da idem iza diskusije o metodi i da proširim formulaciju hermeneutičkog pitanja na taj način da ono ne uzima u obzir samo nauke već i iskustvo umetnosti i povesti” (Gadamer, Hans-Georg, “Text and Interpretation”, str. 159).

27 “Onaj ko hoće nešto da razume, uvek sa sobom donosi već nešto što ga unapred povezuje sa tim što želi da razume, dakle neku noseću saglasnost” (Gadamer, Hans-Georg, “Hermeneutika kao teorijski i praktički zadatak”, str. 191)

razumevanja jednakoizvorno pripada i bitku onoga razumljenog kao bitku sveg bića²⁸, a filozofska hermeneutika se time pokazuje kao hermeneutička ontologija. U izgradnji hermeneutičkog iskustva Gadamer dolazi do ontološkog ustrojstva sveg bića, pri tome Gadamer ne daje nikakva određena ili definicije, već opisom dva posebna fenomena, unutar kojih se dato iskustvo najpre raskriva – umetničko delo i povest, pokazuje njegov univerzalni, ili, što je za Gadamera sinonimno, ontološki karakter. Međutim, ono što treba imati na umu jeste da Gadamerova hermeneutika nije potpuno usmerena *na* umetnost i povest, jer se oni “tek iz univerzalnog načina bitka hermeneutičkog bitka kristaliziraju kao forme hermeneutičkog iskustva.”²⁹

Gadamer postavlja pitanje načina bitka umetničkog dela i to pitanje je u osnovi pitanje razumevanja - hermeneutički fenomen. Ne radi se ni o kakvoj estetici, već o kritici alijenacije estetske svesti od povesti, dakle, pre bismo rekli, zajedno sa Grondenom, da se radi o svojevrsnoj *antiestetici*.³⁰ Iskustvo umetničkog dela je temelj uspostavljanja hermeneutičke istine jer obezbeđuje utvrđivanje spekulativnog jedinstva jezika i bitka - umetničko delo uvek zahteva interpretaciju (prikaz). Tako se biti-sam-svoj-prikaz, samoprikazivanje kao način bitka igre pokazuje kao “sam način bitka umjetničkog djela”.³¹ Umetničko delo tek u svom prikazu stupa u vlastito postojanje, ono *jeste* u svom prikazivanju, ali na način da toga sebe nema, niti može biti pre i nezavisno od prikaza: “Specifična prezencija umjetničkog djela je dolaženje-do-prikaza bitka.”³² Pitanje igre kao načina bitka umetničkog dela nije pitanje ponašanja subjekta, niti duševnog raspoloženja stvaraoca ili onoga koji uživa - ona je izvan bilo kakve slobodne aktivnosti subjektiviteta.³³ Igra je nezavisna od svesti onih koji je igraju, nemajući svrhu izvan sebe same ona je ta koja igraće drži u igri. Iako je igra kao prikaz uvek *prikaz za*, to *za* koga se igra otvara spada u zatvorenost igre same. Samoprikazivanje je proces samog bitka, kao dolaženje-do-prikaza bitka umetničkog dela ono samo je taj bitak.

Samoprikazivanje označava samo-kretanje igre koje se odigrava na način *ponavljanja istog*. “Na jedan nerešiv, neizbrisiv način prikaz ima karakter ponavljanja istog”, kaže Gadamer, pri tome ne misleći na puko opetovanje, već na to da je svako ponavljanje

28 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 512

29 *Isto*, str. 514

30 Gronden, Žan, *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, prevela s nemačkog Emina Peruničić, Akademska knjiga, Novi Sad, 2010. str. 164

31 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 131

32 *Isto*, str. 190

33 *Isto*, str. 131

“jednakoizvorno u odnosu na samo delo”.³⁴ Ponavljanje je “život”, kretanje bitka umetničkog dela, iz razloga što ono jeste ukoliko se prikazuje na način da nema drugog postojanja izvan ponavljajućeg samoprikazivanja. Ponavljanje nije vraćanje izvoru ili onom prvom, već je svako ponavljanje *neponovljivo jednakoizvorno prvo*, stoga Gadamer i kaže da ukoliko se tumači uvek se tumači drugačije. Tako bitku umetničkog dela pripada *istovremenost* jer ono u svom prikazu dobija svoje biće (sadašnjost), a istovremenost kao takva nije ništa drugo do *zahtev*: držimo se stvari kao istovremene!³⁵

Iskustvo bitka umetničkog dela je iskustvo koje preobražava onog koji ga iskušava. Neposrednost, genijalnost trenutka, doživljaj, samo prikrivaju ono što se istinski uvek već u umetnosti dešava, a to je kontinuitet i jedinstvo samorazumevanja: “umetnost je spoznaja, a iskustvo umetničkog dela omogućava da sudelujemo u ovoj spoznaji”.³⁶ Samoprikazivajući karakter igre kao način bitka umetničkog dela počiva, između ostalih Hajdegerovih uvida, i na Hajdegerovom određenju fenomena. Fenomen je ono sebe na sebi samom pokazujuće, ono što treba biti pušteno da se pokaže od sebe samog, a to je pak moguće novim pojmom iskustva. Odatle sledi i Gadamerovo insistiranje da u slučaju umetnosti postoji nešto mnogo bitnije od “kanona” *anticipacije smisla* (hermeneutičkog odnosa celine i dela) kojim prilazimo delu: “To je ono što bih nazvao biti pogođen smislom rečenog.”³⁷ *Biti pogođen smislom rečenog* upućuje na Hajdegerov pojam iskustva koji Gadamer u potpunosti sledi, pojam koji u najkraćem Hajdeger određuje na sledeći način: “Steći iskustvo o nečemu... znači da nam se to dogodi, da nas pogodi, da nas obuzme, da nas obori i preobrazi. Kada govorimo o ‘sticanju’ iskustva, to ne znači da je iskustvo naša tvorevina; steći u ‘steći iskustvo’ znači: preturiti preko glave, pretrpeti, primiti ono što nas pogađa tako što ćemo se tome potčiniti.”³⁸ To biti zatečen, pogođen, počiva na tome što umetnost, po Gadameru, otkriva nešto delom. Delo govori iziskujući tumačenje, a susret sa delom, kao sa onim onim što nas pogađa, je događanje bitka a ne događanje doživljaja, i “razumeti šta umetničko delo govori je na taj način samosusretanje.”³⁹

34 *Isto*, str. 152

35 *Isto*, str. 157

36 *Isto*, str. 127

37 Gadamer, Hans-Georg, “Aesthetics and Hermeneutics”, u *Philosophical Hermeneutics*, translated by David E. Linge, University of California Press, Berkeley Los Angeles London, 1976., str. 95-106, 129

38 Hajdeger, Martin, “Suština jezika”, u *Na putu k jeziku*, s nemačkog preveo Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2007., str. 155-216, 155

39 Gadamer, Hans-Georg, “Aesthetics and Hermeneutics”, str. 129

Drugi oblik otuđenja, čijom kritikom Gadamer pokazuje univerzalnost hermeneutičkog fenomena, je oduđenje od uvek već delatne povodne-svesti, otuđenje koje se dešava sa uspostavljenjem istorijske nauke devetnaestog veka, gde je ideal naučnog saznanja onaj koji nas postavlja na distancu spram objekta koji nastojimo da razumemo, što je, po Gadameru, za posledicu imalo gubljenje sebe u prošlosti nas samih kojom se bavimo. Nasuprot tome Gadamer tvrdi da kada jer reč o predaji “razumjeti je ne znači, primarno, zaključivati o prošlom životu, već znači učešće u rečenom.”⁴⁰ Predaja je povodna ukoliko je razumljena shodno aktuelnom horizontu situacije razumevanja i tumačenja, opet na način ponavljanja - ponovno razumevanje, kao usvajanje/učešće, jest način na koji ona jeste: “Htjeti prilikom tumačenja izbeći sopstvene pojmove nije samo nemoguće, već je, očito besmisleno. Tumačiti upravo znači: ubaciti u igru sopstvene predpojmove, kako bi mišljenje teksta za nas zbilja došlo do riječi”.⁴¹ Razumevanje se, po Gadameru, ne može pozvati na potpunu samoprozirnost našeg sopstva za nas same: “Samorazumevanje je uvek usputno, a to znači na putu čije dovršenje predstavlja čistu nemogućnost.”⁴² Kada je u pitanju ljudsko znanje, Gadamer zaključuje da postoji primat bilosti - “Nismo mi ti koji sebe razumevamo: prošlost je ona koja nam uvek omogućava da kažemo ‘Razumeo sam’.”⁴³ Prošlost ide ispred čoveka, a s druge strane čovek već uvek jeste svoja prošlost - ono što je bilo jeste kao bilo i ide ispred nas, ide nam u susret. Povodnoću je čovek urastao u svoju tradiciju i izrastao iz nje. To znači da se čoveku događa ne samo da razumeva sebe iz svog bitka, svagda-mojosti, i ne samo iz razumevanja sveta pa i nesvojstvenog razumevanja, nego i iz svoje tradicije. Čovek uvek sebe razumeva iz tradicije kao svojevrstne celine, horizonta, uvek razumeva sebe iz prošlosti i neodredene mogućnosti. Mi jesmo svoja tradicija, ali tradicija jeste samo na način ponavljanja. Postajanje svesnim tog kretanja horizonata jeste delatno povodna svest, koja se ne sastoji u praćenju pojmova (tragova) kroz povest njihovog uticaja, već je to “svijest samog djela, te utoliko djeluje”.⁴⁴ Delatno povodna svest kao svest koja je izdejstvovana i kao svest o toj izdejstvovanosti trebalo bi, po Gadameru, da nadomesti pojam sopstva koji je vladao u duhovnim naukama, a koji je određen novovekovnim mišljenjem.⁴⁵ Ona bi trebalo da označava zapravo više bitak nego svest, te ono što nosi svako razumevanje i obezbeđuje

40 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 425

41 *Isto*, str. 431

42 Gadamer, Hans-Georg, “Hermeneutika kao praktička filozofija”, str. 62

43 Gadamer, Hans-Georg, “On the Problem of Self-Understanding”, str. 58

44 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 375

45 Gadamer, Hans-Georg, “Autobiographical Reflections”, str. 24

“stapanje horizonata”.⁴⁶

Ispitivanje načina bitka umetničkog dela i povesti, kao što je već napomenuto, nije nešto što Gadamer preduzima zarad njih samih, niti su oni tu mišljeni samo u svojoj razlici. Naime, *samoprikazivanje* kao način bitka umetničkog dela, i *postati-razumljen* kao način bitka povesti “to ne samo da ide zajedno, tako da jedno prelazi u drugo i da je umjetničko djelo jedno sa svojom djelatnom poviješću, da je povijesno baštinjeno jedno sa sadašnošću svog shvatanja - razlikujući se, spekulativno, samo od sebe, prikazujući se...”. Međutim, Gadamer ne staje tu već utvrđuje osnov njihovog spekulativnog jedinstva u razlici, nastavljaajući: “...ali i jezik, koji iskazuje smisao, nije samo umjetnost i povijest, već sve bivstvjuće, ukoliko ono može da bude shvaćeno.”⁴⁷ Jezik na sebi samom pokazuje upravo ono spekulativno jedinstvo koje je Gadamer pokazao unutar ovih posebnih fenomena. Jezik je ono što omogućava posredovanje prošlosti i sadašnjosti (učestvovanje). Osnov sveg bića je spekulativno kretanje same stvari kao *dolaženje-do-jezika*. Jezik nije odslikavanje stvari, već dolaženje-do-jezika kao njen vlastiti čin koga misao na sebi “trpi”. Ali to dolaženje-do-jezika nije neka nova stvarnost stvari: “Ono kao šta se nešto pokazuje, to, naprotiv, spada u njegov vlastiti bitak.”⁴⁸ Između biti i prikazati se nema razlike, to je razlikovanje unutar istog - prikazati se znači ponoviti se i istovremeno sa sobom izvorno biti isti.

Centralna uloga jezika ne nosi sa sobom shvatanje da je jezik još jedna među mnogim “simboličkim formama”, već je na suštinski način povezana sa univerzumom racionalnog.⁴⁹ Jezik je pre-dat, ali time nije mišljen kao “kulturno nasleđe”, on nije prosto dat kao tekst, spomenik. Jezik je primordijalni pre-dati otvoreni totalitet unutar koga se hermeneutičko iskustvo kao samo ljudsko iskustvo odigrava. Međutim, Gadamerovo vraćanje jeziku, kao vraćanje Grcima, nije vraćanje grčkom shvatanju jezika: “Jer za

46 “Da budem potpuno iskren, moram priznati da je *wirkungsgeschichtliches Bewusstsein* brzoplet izraz (nedostajalo mi je prave reči) koji pokušava da naglasi temporalnost bitka. Ono na šta mislim mnogo je jasnije kada govorim o *Sprachlichkeit*, reči kroz koju prosijava hrišćanska tradicija *verbum interius*” (Gadamer, Hans-Georg, “Hermeneutics Tracking the Trace”, u *The Gadamer Reader*, translated by Richard E. Palmer, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 2007., str. 372-408, 384).

47 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 514

48 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 512

49 “Ono što sam nazvao hermeneutičkim aspektom ljudskog života i komunikacije ne može biti ograničeno na hermeneutičku nauku povesti i interpretacije tekstova, niti je dovoljno to proširiti uključivanjem iskustva umetnosti. Naprotiv, kao što je to Šlajermaher već znao, univerzalnost hermeneutičkog problema povezana je sa univerzumom racionalnog, to jest, sa svim onim što neko nastoji da razume.” (Gadamer, Hans-Georg, “Autobiographical Reflections”, str. 25)

razliku od grčkog logosa: riječ je čisto događanje.”⁵⁰ U jednom razgovoru sa Grondenom, na Grondenovo pitanje u čemu se sastoji univerzalni aspekt hermeneutike, Gadamer je odgovorio sledećim rečima „U *verbum interius*“, i potom nastavio: „Univerzalnost leži u unutrašnjem jeziku, u tome da se ne može sve iskazati. Ne može se izraziti sve što je u duši, λόγος ἐνσιάθεος. To sam naučio od Avgustina, iz *De trinitate*. To iskustvo je univerzalno: *actus signatus* se nikada ne poklapa sa *actus exercitusom*.”⁵¹ Bitak reči je u njenom otkrovenju: “Najveće čudo jezika nije u tome što riječ postaje tijelo i što istupa u spoljni bitak, već da je ono što se tako ispoljava u ispoljenju oduvijek riječ.”⁵² Spekulativnost o kojoj Gadamer govori pokazuje se kako na samom jeziku tako i na onome njime izgovorenom, jer je reč drugo od onoga što dolazi do govora, ali ono što dolazi do govora nije pre i mimo reči, kao što što ni reč nije pre ni mimo onoga što u njoj dolazi do govora.⁵³ Jezik je dakako jezik stvari (*Sprache der Dinge*), ali stavljati naglasak na samu stvar/bitak, nauštrb reči/jezika, kao što to čini Gronden u svojoj “odbrani” Gadamera od Vattimove “latinizacije”⁵⁴, čini se suvišnim, ako ne i kobnim, po spekulativno jedinstvo reči i stvari, jer: *Jezik je bitak koji se može razumeti*.

IZBOR IZ LITERATURE

- Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, preveo Slobodan Novakov, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978
- Gadamer, Hans-Georg, *Um u doba nauke*, prevela Suzana Spasić, Plato, Beograd, 2000.
- Gronden, Žan, *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, prevela s nemačkog Emina Peruničić, Akademska knjiga, Novi Sad, 2010.
- Hajdeger, Martin, *Na putu k jeziku*, s nemačkog preveo Božidar Zec, Fedon, Beograd, 2007
- Hajdeger, Martin, *Bitak i vrijeme*, preveo s nemačkog Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb, 1985

50 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 454

51 Gronden, Žan, *Uvod u filozofsku hermeneutiku*, str. 9-10

52 Gadamer, Hans-Georg, *Istina i metoda*, str. 455

53 *Isto*, str. 512

54 Grondin, Jean, “Vattimo’s Latinization of Hermeneutics, Why did Gadamer resist Postmodernism?”, u *Weakening Philosophy. Festschrift in Honor of Gianni Vattimo*, ed. S. Zabala, McGill-Queens University Press, 2005.

NIKOLA TATALOVIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

GADAMER'S HERMENEUTICAL ONTOLOGY

Abstract: This paper aims to show that Gadamer's philosophical hermeneutics can be understood only with respect to that place where it shows itself as a hermeneutical philosophy. Only if it is considered as a hermeneutical ontology, experiences of art and history show themselves as forms of hermeneutical experience. Otherwise, Gadamer's thought is reduced to a theory that insists on the finite character of understanding as something that precludes knowledge of things themselves, and not as the condition of possibility of knowledge, the way things themselves are. By this the speculative structure of language i.e. self-representational character of being on which Gadamer insists is ignored.

Keywords: hermeneutics, ontology, language, being, arts, history

Primljeno: 17. 2. 2012.

Prihvaćeno: 2. 4. 2012.